

Krzysztof Zaczyński-Zaczek

WARUNKOWANIA KORELACJI KSZTAŁCENIA OBRONNEGO MŁODZIEŻY

Efektywność kształcenia - zarówno ilościowa, jak i jakościowa - jest przedmiotem szczegółowych badań, rozpraw naukowych i publikacji w Polsce od około dwudziestu lat.

Często analizie poddawane są efekty kształcenia w szkołach wyższych, chociaż w ostatnim okresie zaczęto również zwracać większą uwagę na efekty uzyskiwane w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.¹

Dydaktycy prowadzący badania na powyższy temat w zasadzie zgodni są co do tego, że na odpowiednią jakość kształcenia ma wpływ wiele różnorodnych czynników. Z. Kietlińska² uważa, iż podstawowymi czynnikami warunkującymi jakość kształcenia są:

- 1) prawidłowo ustalone cele kształcenia,
- 2) odpowiedni dobór celów do treści kształcenia,
- 3) właściwe metody realizacji treści i celów kształcenia,
- 4) kwalifikacje kadry realizującej kształcenie.
- 5) kwalifikacje zespołów kształconych,
- 6) baza materiałowa toku kształcenia.

Natomiast H. Muszyński³ stwierdza, że świadomość celu działania w procesie dydaktyczno-wychowawczym pozwala na:

- 1) planowanie działań, a więc przewidzenie jego etapów,
- 2) racjonalną organizację działania poprzez wyłonienie i uporządkowanie zadań całego zbioru,
- 3) koordynację zadań i środków objętych działaniem, by prawidłowo wykorzystać energię i nagromadzone zasoby,

4) wprowadzanie na bieżąco odpowiednich korekt, możliwe w wyniku uzyskania jasności celów działania,

5) racjonalną kontrolę i ocenę uzyskanych wyników.

Dokumentem uwzględniającym powyższe czynniki, a więc zawierającym: opis struktury celów, działań, które mają służyć do osiągnięcia planowanych celów, narzędzi, za pomocą których działanie zostanie wykonane, jak również sugestii, gdzie te działania najlepiej realizować, jest program kształcenia.⁴ Jednak w programie kształcenia, stanowiącym jedynie jeden z głównych elementów systemu dydaktyczno-wychowawczego, nie jest możliwe ujęcie pełnych danych związanych z realizacją założonych celów kształcenia.

Szybki rozwój nauki i techniki powoduje dezaktualizację pewnych fragmentów wiedzy, w związku z tym zachodzi konieczność dokonywania ciągłych i systematycznych zmian w treściach programów dydaktyczno-wychowawczych. Również istotne jest uwzględnienie w procesie kształcenia treści programów, które obowiązywały lub obowiązują na niższym poziomie nauczania.⁵

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, wiele energii i czasu należy poświęcić zagadnieniom korelacji międzyprzedmiotowej - problemom poruszonym już między innymi przez pedagogów polskich⁶ i radzieckich⁷. Nie ulega wątpliwości, iż prace na ten temat przyczynią się do udoskonalenia procesu dydaktyczno-wychowawczego na kolejnych poziomach kształcenia, począwszy od szkoły podstawowej aż do wyższej; spowodują, że proces ten będzie głębiej zintegrowany, stanowiąc logiczny system przekazu wiedzy, nabywania umiejętności i kształtowania posiadanych nawyków.⁸

Współcześnie rozumiana korelacja polega na merytorycznym wiązaniu z sobą treści różnych przedmiotów nauczania i tworzeniu układów integrujących w sobie treści tych przedmiotów, nie znosząc zarazem podziału samych treści nauczania na przedmioty. Pełna korelacja międzyprzedmiotowa sprzyja transferowi wiedzy z jednego przedmiotu nauczania do innych, rozbudza i rozwija myślenie naukowe, a zarazem pozwala zrozumieć, na czym polega wielorakie, teoretyczne i praktyczne stosowanie wiedzy. Zapobiega równocześnie niebezpieczeństwom "szufladkowania" wiadomości i braku syntezy wiedzy przekazywanej uczniom przez nauczycieli.⁹

Na ogół wyróżniana jest korelacja międzyprzedmiotowa którą na dwóch pierwszych poziomach kształcenia łatwiej jest doskonalić, natomiast ma

ona bardziej złożony charakter na poziomie trzecim, tzn. w szkołach wyższych. Możemy wyróżnić tu korelację rozumianą w węższym ujęciu, pomiędzy przedmiotami wykładanymi w danym zakładzie czy instytucie naukowym, na przykład pomiędzy przedmiotami pedagogicznymi, społeczno-politycznymi czy przedmiotami obronnymi studium wojskowego. W szerszym ujęciu należy natomiast widzieć korelację treści programów edukacyjnych występujących w kolejnych latach kształcenia. Możemy zatem wyróżnić korelację poziomą - pomiędzy poszczególnymi przedmiotami tego samego etapu kształcenia oraz korelację pionową - występującą pomiędzy treściami tego samego przedmiotu na kolejnych etapach kształcenia.

Nie można również pominąć korelacji wewnątrzprzedmiotowej, która w zasadzie sprowadza się do jednego poziomu kształcenia. Można widzieć taką korelację w układzie pionowym, lecz ograniczonym co do pewnej części okresu kształcenia.

Treści nauczania zawarte w programach kształcenia pozostają w pewnych zauważalnych związkach. Uzależnione jest to od wielu czynników, a związki te są różnorodne. Treści niektórych przedmiotów powiązane są głębiej, na wielu płaszczyznach, inne zaś ledwie siebie dotykają. Schematycznie powiązania takie przedstawiono na rys. 1.

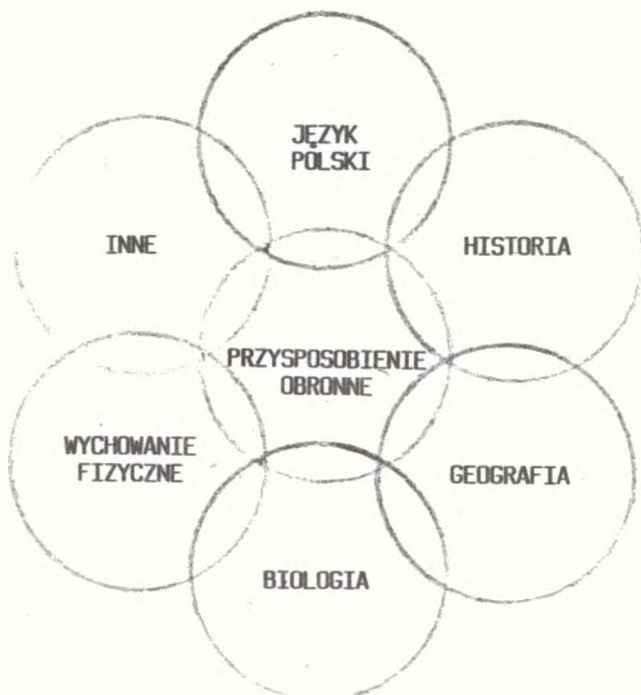
Ponadto należy również widzieć powiązania przedmiotów ogólnokształcących z przedmiotami zawodowymi oraz jednych i drugich z przedmiotami obronnymi¹⁰.

Wagę problemu korelacji w nauczaniu dostrzega W. Okoń, który stwierdza: "Trzymając się nawet dość skrupulatnie układu przedmiotowego nie można zapominać o tym, że dla pełnego poznania i wyjaśnienia zagadnień niezbędne jest wykorzystanie treści innych przedmiotów"¹¹.

Interesującego podziału korelacji między przedmiotami dokonał W. Krzemieński, wyróżniając:

1) korelację czasową - opartą na założeniu, że nauczanie pewnych tematów danego przedmiotu musi być wyprzedzone przez nauczanie określonych tematów innego przedmiotu,

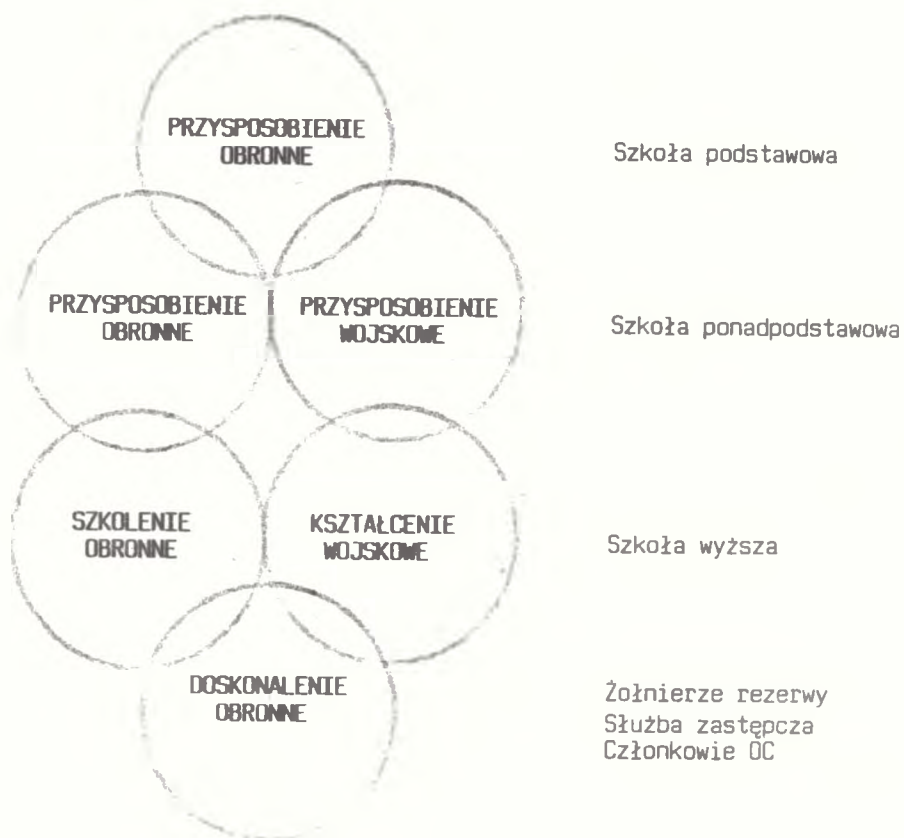
2) korelację przyczynowo-skutkową - polegającą na tym, że aby zrozumieć dane zjawisko, trzeba obok wiadomości z tego przedmiotu przyswajać równocześnie wiadomości z innych przedmiotów.¹²

Rys. 1. Powiązania przysposobienia obronnego z innymi przedmiotami

W korelacji wewnątrzprzedmiotowej istotne jest nawiązywanie do tematów poznanych na niższym poziomie kształcenia czy w niższej klasie (roku). W przypadku kształcenia obronnego można wyróżnić powiązania pomiędzy przedmiotami obronnymi (przedstawione na rys. 2) lub powiązania pomiędzy działami przedmiotów obronnych.

"Nałożenie" treści korelacji poziomej (rys. 1) oraz korelacji pionowej (rys. 2) jest jednym z podstawowych zadań nauczyciela przedmiotu. Do niego więc będzie należało ustalenie, które treści programowe innych przedmiotów są ważne w kształceniu PO, a następnie uzgodnienie, w jakim stopniu, kiedy, przy jakiej okazji będą one uczniom przekazywane, a więc

Rys. 2. Powiązania wewnątrzprzedmiotowe kształcenia obronnego

do nauczyciela należy określenie warunków dokonania się korelacji w nauczaniu. Dotychczasowe badania wykazują małe zainteresowanie osób uczących w szkołach podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych tym istotnym zagadnieniem. Można nawet stwierdzić niedocenianie w procesie dydaktyczno-wychowawczym konieczności korelacji międzyprzedmiotowej. Wynika to z przeświadczenia niektórych nauczycieli, że odpowiedniej korelacji dokonano już w trakcie opracowywania programów nauczania poszczególnych przed-

miotów. Takie mechaniczne podejście do przedmiotów nauczania czy też ich "szufladkowanie" może pogłębiać rozdział treści tych przedmiotów, przyczyniając się zarazem do ich powielania.

Owszem, w programach nauczania powyższe zagadnienie zostało w dużej części uwzględnione, lecz należy dostrzegać zjawisko pewnej stałej dezaktualizacji powiązań międzyprzedmiotowych, wynikającej - jak już wspomniano - ze zmian treści nowelizowanych periodycznie programów kształcenia.

Od kilku lat problemy korelacji międzyprzedmiotowej, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia obronnego, znajdują swoje odzwierciedlenie w publikacjach. Już w okresie międzywojennym na ten temat wypowiadał się między innymi A. M. Wodziński, widząc potrzebę zespolenia wysiłków dla uzyskania pożądanych celów przygotowania patriotyczno-obronnego młodzieży.¹³

Wiele prac na tematy związane z korelacją w nauczaniu przysposobienia obronnego w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych opublikowano w "Przysposobieniu Obronnym w Szkole". Nauczyciele praktycy realizujący program przysposobienia obronnego przedstawiali swoje uwagi i wnioski oraz doświadczenia dotyczące współpracy z nauczycielami innych przedmiotów. Rządziej na ten temat prezentowali swą uwagę nauczyciele akademicy realizujący program szkolenia obronnego w studiach wojskowych.

Przeprowadzone w latach 1984 - 1986 badania wykazały, że jedynie miała część nauczycieli przedmiotów obronnych¹⁴ w szkołach podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych uzgadnia pomiędzy sobą treści programowe. Dane statystyczne wykazały, że systematycznie uzgadnia treści przedmiotów jedynie 8 % respondentów. Sporadycznie czyni to 14 %. Najczęściej korelowane są treści w szkołach podstawowych, rządziej w szkołach ponadpodstawowych, a w minimalnym stopniu w szkołach wyższych.

W tych ostatnich nie stwierdzono ściślejszych powiązań wewnątrzprzedmiotowych, a szczególnie zastanawia brak korelacji między przedmiotami obronnymi a innymi przedmiotami programów kształcenia wyższej uczelni. Zaobserwowano jedynie "mechaniczne" przekazywanie kolejnych zasobów wiedzy - bez głębszej analizy innych uwarunkowań, o których zasygnalizowano poprzednio.

Poddając analizie ten niezadowolający stan rzeczy, można wyróżnić wiele wpływających nań czynników:

- 1) słabą znajomość treści programów innych przedmiotów danego poziomu kształcenia,
- 2) brak znajomości treści programów nauczania na kolejnych poziomach kształcenia obronnego,
- 3) niedocenywanie potrzeby korelacji treści programów nauczania,
- 4) brak umiejętności nawiązywania do treści innych przedmiotów.

W zasadzie powyższe czynniki związane są ściśle z warsztatem pracy nauczyciela. Od jego umiejętności i przygotowania metodycznego w zakresie korelacji wiedzy na ten temat zależy poziom tejże korelacji w toku realizowanych przez niego zajęć i nie muszą być wprowadzane specjalne ustalenia, by nie najlepszy stan rzeczy w tej dziedzinie poprawić.

Wszelako próbowano i próbuje się pomóc nauczycielowi w wiązaniu treści różnych przedmiotów dydaktycznych. Ciekawe rozwiązanie korelacji w nauczaniu przysposobienia obronnego, sformułowane na podstawie doświadczeń podjętych w województwie chełmskim w 1984 roku, przedstawił W. Krzemieński¹⁵. W szkołach tego województwa opracowano "kartę informacyjną", która uwzględniała szczegółową tematykę korelacji w nauczaniu przysposobienia obronnego i biologii; poczynione zostały próby opracowania podobnych kart informacyjnych w odniesieniu do innych przedmiotów występujących na tym poziomie kształcenia.

Sam problem korelacji międzyprzedmiotowej nauczyciele PO mogą w poważnym stopniu rozwiązać samodzielnie w toku realizacji jego treści programowych.

Rozpatrując zagadnienie praktycznej korelacji na danym poziomie kształcenia, nauczyciel PO zapoznający się z jego programem powinien umieć wyróżnić treści właściwe dla kształcenia obronnego oraz te, które są właściwe innym przedmiotom lub znajdują się na ich pograniczu. Właściwe kształceniu obronnemu tematy, takie np. jak "obrona cywilna" czy "środki rażenia", rozwijane są koncentrycznie na kolejnych poziomach kształcenia i nie można nauczać ich od początku. Należy - wykorzystując uprzednio poznaną wiedzę - poszerzać je o nowe elementy, istotne na danym poziomie. W treściach programowych zaznacza się tematy, ale nie można zawrzeć w nich scenariusza całego zajęcia i jego wszystkich ele-

mentów składowych. Dlatego też bez znajomości treści programów innych poziomów kształcenia nie można dokonać dobrej korelacji wewnątrzprzedmiotowej. Podobnie, poznając treści właściwe dla innych poziomów, można przystąpić do wiązania treści dydaktycznych różnych przedmiotów.

Przystępując do korelacji można w zasadzie tematy z poszczególnych działów nauczania przysposobienia obronnego ująć w pewne grupy. Następnie porównać je z tematami z zakresu innych przedmiotów tego samego poziomu kształcenia. Na przykład w treściach działu: "Społeczne podstawy obronności PRL" konieczne jest uwzględnienie wiedzy, z którą młodzież zetknęła się w toku realizacji programu z historii. Jednakże istotne jest nawiązanie do pokrewnych tematów, a nie dublowanie ich. Właśnie takie nawiązanie pozwoli młodzieży głębiej poznać treści uważane za "trudne" czy "kontrowersyjne". Pozwoli również zrozumieć "kompleksowo" całe partie materiału i logiczne powiązania występujące między nimi, a tym samym nie dopuści do znudzenia pewnymi zagadnieniami.

Z tematyką historyczną ściśle powiązane są treści z zakresu geografii, dlatego też każde zajęcie z przedmiotów obronnych, którego temat nawiązuje do geografii, nie może odbywać się bez mapy. Na niej wskazywać należy (może, a nawet powinien robić to uczeń czy student) miejsca, regiony czy obszary, o których mowa.

Kolejnym przykładem konieczności powiązań treści dydaktycznych różnych przedmiotów może być dział programowy: "Obrona przed bronią masowego rażenia", gdzie sumują się wiadomości z wielu dziedzin, szczególnie zaś z chemii, fizyki, biologii, choć nie należy nie doceniać powiązań z innymi przedmiotami. Omawiając środki rażenia, np. środki zapalające, nie powinno się wyjaśniać samego zjawiska palenia, bo to już zostało omówione wcześniej na lekcjach chemii, ale należałoby raczej zapoznać nauczanych, z jakimi środkami mogą zetknąć się w warunkach działań wojennych, a z jakimi w życiu codziennym (benzyna i inne środki łatwopalne) oraz jak przed nimi chronić się i zwalczać pochodzące od nich niebezpieczeństwa.

Bardzo poważne zadania stoją przed kadrą nauczycieli kształcenia obronnego - począwszy od szkoły podstawowej, na wyższej kończąc - jeśli idzie o wychowanie patriotyczne. Specyfika tego procesu, gdzie skupiają się zasadnicze wątki kształtowania postaw młodzieży szkolnej i akademic-

kiej, zawarte w treściach wszystkich przedmiotów, zarówno humanistycznych, ścisłych, artystycznych, jak i zawodowych powoduje koncentrację wysiłku szkoły, a przede wszystkim nauczycieli kształcenia obronnego. Szczególnie tutaj dają o sobie znać wszystkie czynniki wpływające na proces korelacji.

Tego typu powiązań międzyprzedmiotowych, jak też i wewnątrzprzedmiotowych można by wymienić bardzo dużo, lecz nie na ilości tych powiązań należy się skupiać. Trzeba pełniej doceniać wszystkie, rozważane uprzednio, uwarunkowania korelacji w procesie kształcenia, by móc przekazywać młodzieży niezbędną wiedzę, potrzebną jej w praktycznej działalności, oraz taką, która byłaby pomocną w kształtowaniu pożądanych postaw patriotyczno-obronnych i obywatelskich¹⁶. Ostatecznym celem całego procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły czy uczelni jest ukształtowanie obywatela-patrioty, który doskonale rozumie nadrzędność społeczno-politycznych interesów Ojczyzny.

PRZYPISY

¹ Za szkoły ponadpodstawowe uważa się: zasadnicze szkoły zawodowe, technika na podbudowie zasadniczych szkół zawodowych, licea ogólnokształcące i zawodowe oraz szkoły policealne.

² Zob. artykuł Z. Kietlińskiej, "Życie Szkoły Wyższej" 1984, nr 12, s. 53 - 59.

³ Zob. H. Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1980, s. 150.

⁴ Zob. W. Ałdaś, A. Haładus, M. Laszuk, Podstawy kierowania procesem kształcenia ze szczególnym uwzględnieniem wyższego szkolnictwa wojskowego, Zegrze 1984, s. 32.

⁵ Zob. B. H. Davis, L. T. Alexander, S. L. Yelon, Konstruowanie systemu kształcenia, Warszawa 1984, s. 52.

⁶ Zob. Cz. Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1976, s. 82; T. Lewowicki, Indywidualizacja kształcenia, Warszawa 1977, s. 131; W. Okoń, Nauczanie problemowe we współczesnej szkole, Warszawa 1975, s. 125; i inni.

⁷ Zob. W. N. Fiodorowa, B. M. Kiruszkin (red.), Międpredmiotnyje swiazi, Moskwa 1972; passim, A. N. Poludow, E. I. Kotoluz, Puti optimalizacji międpredmiotnych swiazej w uczebnich planach, w: Problemy wyższej szkoły, Moskwa 1978, s. 33.

⁸ Zob. A. Parzyszek, Kompleksowo-problemowy dobór treści kształcenia, w: Treści kształcenia w szkole wyższej, Warszawa 1986, s. 126.

⁹ Zob. W. Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1975, s. 133 oraz Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, Warszawa 1965, t. 6, s. 53.

¹⁰ Za przedmioty obronne uważa się: przysposobienie obronne, przysposobienie wojskowe, szkolenie obronne i kształcenie wojskowe studentów.

¹¹ W. Okoń, Nauczanie problemowe we współczesnej szkole, Warszawa 1975, s. 125.

¹² W. Krzemiński, Korelacja w nauczaniu przysposobienia obronnego, "Przysposobienie Obronne w Szkole" 1984, nr 5, s. 368.

¹³ A. M. Wodziński. Naród pod bronią a wychowanie, Warszawa 1937, s. 71 - 75.

¹⁴ Zob. A. Ruda, Badania nad programem PO klasy VIII, "Przysposobienie Obronne w Szkole" 1984, nr 4, s.191 oraz K. Zaczyński-Zaczek, Uwagi o kierunkach integracji szkolenia wojskowego i obronnego studentów, "Przegląd Obrony Terytorium Kraju" 1984, nr 3, s. 107.

¹⁵ W. Krzemiński, op. cit.

¹⁶ Por. J. Bogusz, Dydaktyka wojskowa, Warszawa 1983, s. 71.